

DANIŞMENDLİ EMÂRETİ'NİN KURUCULARI

Mustafa Demir

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Adapazarı,
e-posta: mdemir@sakarya.edu.tr

Özet

Danışmendli Emareti, 1071 Malazgirt Savaşı ardından Orta Anadolu'da kurulmuş Türk beyliğidir. Bölgenin XI. Yüzyılda Bizans Devleti tarafından tehcir edilip yerleştirilen Ermenilerle meskûn olması, burada Türklerle Ermenilerin yan yana olduğu bir toplumsal yapı tesisini sağlamıştır. Danışmendli Emareti'nin Anadolu'da yerleşik tarım kültürünü yerleştiren ilk beylik olması, bu beyliğin kurucularının tarihi kimliğinin belirlenmesini daha önemli kılmaktadır. Danışmend Ahmed Gazi, muasır İslam kaynaklarına göre, Malazgirt Savaşı'nı müteakip Butlan Alparslan tarafından kendisine iktâ arazisi olarak verilen Orta Anadolu'da Danışmendli Beyliği'ni kuran kişidir. Batı kaynaklarında I. Haçlı seferine kadar Danışmendli Beyliği'nden bahsedilmemesi, I. Haçlı seferi sırasında beyliğin başında bulunan Gümüştengin'in beyliğin kurucu olduğu ve Danışmend Ahmed Gazi ile aynı kişi olduğu şeklinde yanlışlara sebep olmuştur. Gümüştengin, Danışmend Ahmed Gazi'nin oğludur ve 1084 tarihinde beyliğin başına geçmiştir. Gümüştengin'in 1104'de ölümü üzerine ise Melik Gazi unvanına da sahip Emîr Gazi beyliğin başına geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Danışmendliler, Danışmend Ahmed Gazi, Gümüştengin, Emir Gazi (Melik Gazi)

Abstract

The Principality of Danishmanid was the Turkish Principality established in the Central Anatolia after the Manzikert Battle in 1071. This area was mainly settled by Armenians emigrants from Byzantium, this peculiarity of area led to establishment of a social structure in which Turks and Armenians were living together. Being the first principality for the establishment of the settled agriculture, the founders of Danishmanids' historical identity should definitely be important. According to contemporary Arabic sources, Danishmand Ahmed Gazi was the person who established the Principality of Danishmand in the Central Anatolia which grant upon him as a fief by Butlan Alparslan following the Battle of Manzikert. In the western sources it is seen that there hasn't mentioned about the Principality of Danishmanid before the First Crusade, so that Gumustegin, at the head of the Principality during the First Crusade, was assumed the founder of the Principality and the same person with Danishmand Ahmad Gazi. Gumustegin was son of Danishmand Ahmad Gazi and took the helm of the principality in 1084. When Gumustegin died in 1104, Emir Gazi, had the title of Melik Gazi, took the helm of the principality.

Keywords: Danishmanids, Danishmand Ahmad Gazi, Gumustegin, Emir Gazi (Melik Gazi)

Giriş

Anadolu'da Malazgirt Savaşı'ndan sonra kurulan emaretlerden birisi de Orta Anadolu Bölgesi'nde kurulan Danişmendliler Beyliği'dir. Sultan Alparslan, Malazgirt Savaşı'nı müteakip ünlü komutanlarına Anadolu'lu fetih ve ikta yetkisi verdiği sırada bu komutanlar arasında bulunan İbn-i Taylu Danişmend Ahmed Gazi, 1071- 1074 tarihi arasında Orta Anadolu'ya gelerek burada bir beylik tesis etmiştir.¹

Danişmendli Emareti'nin Orta Anadolu'da Ermeni ve Grogeryanların yoğun yaşadığı Bizans yerleşimleri üzerinde kurulmuştu. Bu sebeple, Danişmendli siyasi yapısının kuruluşu daha zor tarihi şartlar altında gerçekleşmiş, Anadolu'da Hıristiyan nüfus ile meskûn bir bölgenin Türklerin denetimine altına girmesi ile bu yeni yapılanmanın bölgedeki gelişimi, Hıristiyan nüfus tarafından da kabul edilmesine bağlı olmuştur.² Anadolu coğrafyasında Türk hâkimiyetinin gerçekleştirildiği Orta Anadolu Bölgesi'ndeki Yeşilirmak ve Kızılırmak havzalarında Malazgirt Savaşı'ndan sonraki otuz yıllık süreçte Danişmendliler tarafından Türk hakimiyeti tesis edildi ve Danişmendliler, bu havzalarda Türk hakimiyetini sadece askerî ve siyasî baskıya bağlı olarak gerçekleştirmediler.³ Bilakis, bu siyasî yapıyı tarıma dayalı bir süreç içinde yerleşik Türk kültürünü tesis etmek suretiyle oluşturdular.⁴

Batı Anadolu'da Türkiye Selçukluları tarafından devlet merkezi, İznik şehrinin dışındaki ordugâhta kurulduğu sırada⁵ Selçuklulara göre yerleşik devlet geleneğini ön plana çıkaran Danişmendlilerde Türk emaretinin merkezi olan Sivas ve Niksar şehirlerinde yerleşik siyasi yapı kuruluştan itibaren tesis edilmeye başlanmıştı. Bu yapı içinde Kapadokya havalisinde kurulan Danişmendli-Türk Emareti, yerli ahali ile kısa sürede kaynaşmayı başardı. Nitekim Danişmend Ahmed Gazi öldüğünde Ermeni toplumu kendi dinî liderleri ölmüş gibi yas ilan ettiler.⁶

Anadolu'nun fetih sürecinden itibaren Danişmendli Emareti kurucularının tarihî kişiliklerinin tespitinde bazı zorluklar bulunmaktadır. Türk hakimiyetini Orta Anadolu'da hâkim kılan Danişmendlilerin Ermeni asıllı oldukları iddialarının bulunması⁷, bu hanedan üyelerinin tarihî şahsiyetlerinin tespitini daha önemli kılmaktadır. Urfalı Mateos Vekayinamesi'nde Danişmend Gazi'nin oğlu Gümüştegin Gazi, Ermeni asıllı olarak Hıristiyan kültürüne ve Ermeni toplumuna ait

¹ Reşideddin Tabîb, *Câmiu't-Tevârih, Selçuklular Kısmı*, II, (Nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960, s.39; M. Altay Köymen, "Selçuklu Ordusu", *Belleten*, CCII, Ankara 1988, s.96; *Abû'l-Farac Tarihi, II*, (Türkçe Trc. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1950, s.418.

² Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005, s.19-24.

³ Irene Melikoff, *La Geste de Melik Danişmend*, Tome 1, Paris 1960, s.71; Speros Vryonis, *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu, 1981, s. 5

⁴ *Süryani Mihail Vekayinamesi*, II. Kısım, (Türkçe Trc. Hrant Andreasyan), TTK. Kütüphanesi, Basılmamış Nüsha, s.48.

⁵ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, (Türkçe Trc. Hrant D. Andreasyan), II. Baskı, Ankara 1987, s.161.

⁶ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization from The Eleventh Through The Fifteenth Century*, Berkeley, Los Angeles, London, 1971, s.211.

⁷ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s.204; Paul Wittek, "Rum Sultanı", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, (Türkçe TRc. Mualla Süerdem), İstanbul 1971, s.84-85; Mehlika Artok Kaşgarlı, *Kilikya Tabî Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, s. 106-107

önemli bir şahsiyet olarak kaydedilmektedir.⁸ Urfalı Mateos, başka bir kaydında da Danişmend Gazi'nin İranlı Ermeni olduğunu belirtir.⁹ Urfalı Mateos bu kaydı ile Danişmend Gazi'nin Selçuklu İranı'ndan geldiği, Anadolu'ya göç ederek Orta Anadolu'da bir devlet tesis ettiği gerçeğine¹⁰ yaklaşmış olur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yayınladığı bir Danişmendli kitabesine göre; Selçuklu saltanat öğreticiliği yapan Danişmend lakaplı Ahmed Gazi'ye Türk soyundan olması anlamında et-Türkmanî lakabı verilmişti.¹¹

Danişmendli Beyliği'nin kurucusunun İbn-i Taylu Danişmend Ahmed Gazi olduğu hususu, tespit edilmiş tarihi bir bilgidir.¹² Danişmend Ahmed Gazi, Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın komutanlarından birisi olarak tespit edilmektedir.¹³ Burada Danişmend Ahmed Gazi'nin oğluna İbnü'l-Esîr'e göre Danişmend oğlu Gümüştengin denilmesi¹⁴, daha sonraki değerlendirmelerde Danişmend Ahmed Gazi ile Danişmend oğlu Gümüştengin'in aynı tarihi şahsiyet sayılması şeklinde yanlış bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur.¹⁵ Bir görüşe göre¹⁶, Danişmend Ahmed Gazi Gümüştengin, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya gelişini 1080 yılındaki Türk muhacereti ile bağlantılı olarak gerçekleştirmiştir. Bu yaklaşım, Danişmend Ahmed Gazi ile Gümüştengin'in aynı tarihi şahsiyet gösterilmesi için öne sürülmüş olup, burada Danişmend Ahmed Gazi'nin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Alparslan tarafından Orta Anadolu'yu fetihle görevlendirilerek Anadolu'ya geldiği gerçeği¹⁷ atlanmış, 1080 yılında Anadolu'ya gelip birden beyliğini kurduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.¹⁸ Bu yaklaşıma göre, Danişmend Ahmed Gazi ile Gümüştengin aynı tarihi şahsiyettir ve 1080 ile 1105 yılları arasında Danişmendli Beyliği'nin başında hüküm sürmüştür.¹⁹ Danişmend Ahmed Gazi ile Gümüştengin'i bir şahsiyet gören bu yaklaşım, Gümüştengin'i Danişmend Ahmed Gazi'nin lakabı olarak değerlendirir.²⁰

Bu konuda diğer bir yaklaşıma göre; Gümüştengin Gazi, Ahmed Gazi ile değil, Melik Gazi ile aynı şahsiyettir. Melik Gazi Gümüştengin ile Emîr Gazi de aynı kişidir ve Melik Gazi Gümüştengin, Danişmend Ahmed Gazi'nin 1084 yılında ölümü ardından 1134 yılına kadar Danişmendlilerin başında kalmıştır.²¹ Bu yaklaşımda ise I. Haçlı seferi sonrası 1105 yılında ölen Danişmendli emîrinin kim olduğuna açıklık getirilememiştir.

⁸ Urfalı Mateos *Vekayinamesi*, s. 225.

⁹ Urfalı Mateos *Vekayinamesi*, s. 204.

¹⁰ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963, s.103.

¹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, İstanbul H.1345, s. 70.

¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, C.X, Beyrut 19666, s. 300; *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 331.

¹³ Tabîb, *a.g.e.*, s. 33-34.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s. 300.

¹⁵ İbn-i Şihna, *Tarih-i Haleb*, (Nşr. E. Serkis) , Beyrut 1909, s. 197; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, II. Baskı, İstanbul 1984, s.113.

¹⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 133-134.

¹⁷ Faruk Sümer- Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1971, s.64.

¹⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 133-134.

¹⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 133, 146; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, C.VI, Ankara 2002, (ss. 503-528), s. 508-509 ; Sefer Yılmaz, "Danişmendliler", *Türkler*, C.VI, Ankara 2002, (ss. 430-451), s. 432-433.

²⁰ Merçil, *a.g.m.*, s. 508-509.

²¹ Halil Edhem, "Melik Gazi, Anadolu'da İslâmî Kitabeler I", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, İstanbul H.1331, C.VI, (ss.449-467), s.460-461; Halil Edhem, *Düvel-i İslamiyye*, İstanbul H.1345, s.222.

Danişmend Ahmed Gazi (1071 - 1084)

Danişmendliler Devleti'nin kurucusu, Danişmend İbn-i Ali Taylu Ahmed Gazi'dir.²² Bu komutan ve bilge kişiye bazı kaynaklarda Danişmend Taylu et-Türkmanî denildiği gibi²³ bazı kaynaklarda Ebû Nasr Ahmed et-Toğanî - sultanî ve bazılarında da Danişmend Ahmed Gazi denilmektedir.²⁴ Danişmendli Yağıbasan'ın H. 560 tarihli vakıfnamesinde Danişmend Ahmed Gazi'nin künyesi, Ahmed b. Ali b. Cafer b. Hüseyin olarak geçmektedir.²⁵

Kayseri'de Danişmendliler devrinde İbnü'l-Kemal'in Anadolu'da yazılmış ilk Türk eseri olma özelliğindeki Keşfü'l-Akabe adlı eserinde ifade edildiği üzere; Danişmend Ahmed Gazi, İsfahan'dan Anadolu'ya gelen bilge bir kişidir. Danişmend Ahmed Gazi, saltanat muallimi ve sultana yol gösteren dâniş bir kişi olması yanında, bir Selçuklu komutanı olarak da karşımıza çıkar.²⁶ Emir Danişmend Ahmed Gazi, Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın savaşı kazanmasında önemli payı olan komutanlardan biri olduğu gibi, savaşı müteakip Alparslan tarafından 1071 yılı sonunda Sivas, Tokat, Niksar ve Malatya beldelerinin emaretini tevcih olarak almış ve bu bölgenin fethi ile görevlendirilmiş olduğu da görülür.²⁷ Alparslan'ın böyle bir tevcihteki gayesi, isyancı Yabgulu ailesine karşı vassal Danişmendliler Emareti'nin hâkimiyetini Orta Anadolu'da yerleştirmektir.²⁸

Danişmend Ahmed Gazi, 1072 yılında Amasya'da Danişmendli Devleti'nin temellerini atarken²⁹, buradaki siyasî yapıyı sağlamlaştırıp 1074 yılında da Sivas'ı ele geçirmiştir. Sivas şehrinin surlarının bu fetih sırasında yıkılmasına karşılık bu tarihte Sivas'ta kalıcı bir yapılanma sağlanamamıştır.³⁰

Danişmend Ahmed Gazi, 1084 yılında vefatına kadar Danişmendli Beyliği'nin başında kalmıştır. Ahmed Tevhid, 1084 tarihli Gümüştegin'in Rumca basılmış bir sikkesinden yola çıkarak Gümüştegin'in bu tarihte Danişmendli Beyliği'nin başına geçtiğini belirtir.³¹ Bu bilgiden 1084 yılında Danişmend Ahmed Gazi'nin öldüğü anlaşılmaktadır. 1084 tarihinde Gümüştegin'in para bastırması olmasına karşılık kısa süre sonra memleketinden çıkarılması sebebiyle veziri aracılığı ile Abbasî halifesi Muktedî Billah'ın yanına gittiği, geri dönüşünde topraklarını istirdât edip emaretin başına geçtiği görülür.³²

²² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 300.

²³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 70. Burada Danişmend Gazi'ye et-Türkmanî lakabının verilmesi, onun Selçuklulara bağlı olarak Anadolu'ya gelen Danişmendli komutanı olduğunu kesin olarak ortaya koymaktadır.

²⁴ Amasyalı Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C.II, İstanbul 1332, s.178.

²⁵ Edhem, *a.g.m.*, s. 463.

²⁶ Tabîb, *a.g.e.*, s. 33-34; Abdülkerim Özeydin, "Danişmend Gazi", İ.A.(DİA), C.VIII, İstanbul 1993, (ss.467-469), s.468.

²⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 70.

²⁸ Köymen, *a.g.e.*, s.103.

²⁹ Hüsameddin, *a.g.e.*, s. 277.

³⁰ Hüsameddin, *a.g.e.*, s.268-269.

³¹ Ahmed Tevhîd, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul H.1321, s.84-85.

³² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 70.

Bu süreci doğrulayan bir bilgi de Abu'l-Farac tarihinde bulunmaktadır. Bu kaynağa göre Süleymanşâh'ın doğuya yönelip Konya yöresini ele geçirdiği 1084 tarihlerinde Danişmend Taylu'nun bıraktığı Sivas, Kayseri ve Pontus bölgelerinde Danişmend Taylu oğlu İsmail Bey (İsmail Gazi) hüküm sürüyordu.³³ Bu bilgi, Danişmend Ahmed Gazi'nin öldüğü 1084 tarihinden itibaren Gümüştegin saltanatının ilk döneminde bir miktar fasıla meydana geldiğini doğrulamaktadır.

Danişmend Ahmed Gazi, Niksar taraflarında mücadele ederken şehit olmuş ve Niksar'a defnedilmiştir. Osman Turan, Danişmend Ahmed Gazi'nin Niksar'daki türbesi³⁴ ile Bezm ü Rezm'de geçen "Melik Gazi'nin Niksar'daki türbesi"³⁵ ifadesini aynı tarihî mekan sayarak iki şahsiyetin aynı kişi olduğu hükmüne varmıştır.³⁶ Halil Edhem ise "Melik Gazi adlı makalesinde bu iki şahsiyetin ayrı kişiler olduğunu belirterek Melik Gazi'nin Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Melik Gazi köyünde bulunan mezar kitabesinden hareketle, burasının Melik Gazi'nin gömülü olduğu yer olduğunu ortaya koymuştur.³⁷ Bu durumda Niksar'daki Danişmend Ahmed Gazi'ye ait türbeye Melik Gazi Türbesi denilmesi, Danişmendli emirlerinin tamamına aynı zamanda Melik Gazi unvanı verilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkan bir husus olarak görülmelidir.³⁸

Danişmend Ahmed Gazi ile Melik Gazi arasındaki çelişkili durum, Gümüştegin ile Melik Gazi arasında da bulunmaktadır. Haçlı kaynaklarında Melik Gazi, Gümüştegin'e isnad edilen bir lakap olarak görülürken³⁹ H. 552 tarihli Niksar kitabesinde Melik Gazi'nin Yağlıbasan'ın babası olan kişi olduğu, Emîr Gazi ile Melik Gazi'nin aynı tarihî şahsiyet olduğu açıkça tespit edilmektedir.⁴⁰ Burada da Melik Gazi unvanının Danişmendli hükümdarlarına verilen genel bir unvan olduğu, Emir Gazi'ye ise hususi bir isim olarak Melik Gazi denildiği kabul edilmelidir.

İbn-i Danişmend Gümüştegin Gazi (1084-1104)

Danişmendli Emirliği'nin başına 1084 yılındaki bir fasılının ardından Gümüştegin Gazi geçti. Ahmed Tevhîd'in yayınladığı 1084 tarihli Gümüştegin Gazi'ye ait sikkeden⁴¹ bu fasılının Gümüştegin'in Danişmendlilerin başına geçtikten sonra meydana geldiği ve İsmail Gazi'nin Gümüştegin'in elindeki Danişmendli

³³ Abu'l-Farac, II, 331.

³⁴ Turan, a.g.e., s. 118.

³⁵ İbn-i Erdeşir el-Esterabâdî, *Bezm ü Rezm*, (Nşr. Fuad Köprülü), İstanbul 1928, s. 336.

³⁶ Turan, a.g.e., s. 118-119.

³⁷ Edhem, a.g.m., s. 449-467.

³⁸ Danişmendlilerin daimi bir savaş ve mücadele içinde yaşamaları sebebiyle bütün emirlerine Gazi denilmiştir ve Melik Gazi unvanı bütünü için kullanılmış bir unvandır. (Hüsameddin, a.g.e., s. 325)

³⁹ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jarusalem*, (1095-1127), (Trans.Rita Ryan), Tennessee, 1969, s.134135; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, (Türkçe Trc. Fikret İşıltan), II. Baskı, Ankara 1992, s.31-32.

⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 59.

⁴¹ Tevhîd, a.g.e., s. 84.

hâkimiyetini geçici bir süre için ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Gümüştegin Gazi, kaynaklarda İbn-i Danişmend ve Danişmend Taylu'nun oğlu olarak geçmektedir.⁴²

Gümüştegin Gazi, başa geçtiği dönemde onunla birlikte Danişmendlilerde Danişmend Ahmed Gazi'nin diğer oğlu İsmail Gazi⁴³ ile Gümüştegin'in oğlu Emîr Gazi⁴⁴ de faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bu yapı içinde Gümüştegin'in faaliyetleri, 1097 yılında I. Haçlı Seferinin başlaması ile daha belirgin olarak takip edilmeye başlanır.⁴⁵ Yine, I. Haçlı Seferi sırasında Danişmendlilerde bu şahsiyetlere ilaveten Gümüştegin'in yanında Hasan Bey'in de ismi geçer. Hasan Bey, Haçlıları Danişmendli topraklarına girişte karşılamış ve onlara karşı başarılı mücadeleler vermiştir.⁴⁶

Abu'l-Farac'ın yer alan bir kayda göre; 1102 yılında Malatya'yı Gabriel'den alan, Danişmend oğlu Gümüştegin'dir.⁴⁷ Bu kayıttan, Danişmend lakabı ile bilinen Ahmed Gazi'nin bu tarihten önce yani 1084 tarihinde öldüğü, Gümüştegin'in Ahmed Taylu'nun oğlu olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbn-i Danişmend denilen bu şahsiyet, 1100 tarihinde Haçlı kontu Bohemond'u esir eden Danişmend Ahmed Gazi'nin oğlu Gümüştegin'den başkası değildi.⁴⁸

Süryani Mihail vekayinamesinde Malatya'nın Danişmendlilerce alınması ve Haçlı kontu Bohemond'un esir alınması olayını anlatılırken Danişmendli emîri Gümüştegin için Danişmend oğlu⁴⁹ derken diğer bir Süryani kaynağı olan Anonim Süryani Vekayinamesi'nde bu kişiye Emîr Danişmend denilmesi⁵⁰, yanlışlığa sebep olmuş, bu şahsiyetin Danişmend Ahmed Gazi olduğu sanılmıştır. Fulcher Chartres'e göre I Haçlı Seferi sırasında Sivas'ta hüküm süren Gümüştegin İbn-i Danişmend, Ağustos 1100 tarihinde Haçlı kontu Bohemond'u esir etti ve Malatya'dan Sivas'a getirdi.⁵¹

Süryani Mihail Vekayinamesi'ne göre, Danişmend oğlu Gümüştegin'in Malatya'yı alması üzerine Danişmendli ve Kılıçarslan ailelerinin arası açıldı.

⁴² İbnü'l-Esîr, a.g.e., s. 300; *Abu'l-Farac Tarihi II*, (Türkçe Trc. Ö. R. Doğrul), III. Baskı, Ankara 1999, s. 342.

⁴³ *Abu'l-Farac, II*, s. 331; Hüseyin Hüsameddin, İsmail Gazi'nin Melik Gazi olduğunu, Gümüştegin'in Emîr İlmüddin Gümüştegin diye anıldığını bahseder. (Hüsameddin, a.g.e., s. 308-310) Fakat İsmail Gazi'nin Melik Gazi diye isimlendirildiğine dair başka bir kayıt bulunmamaktadır.

⁴⁴ *Abu'l-Farac, II*, s. 359; Hüsameddin, a.g.e., s. 310.

⁴⁵ Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi*, (Türkçe Trc. Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1992, s. 38-39; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I, (Türkçe Trc. Fikret Işıltan), III. Baskı, Ankara 1998, s. 248-249; Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 37-42.

⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, s. 145-146.

⁴⁷ *Abu'l-Farac, II*, s. 342.

⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 247.

⁴⁹ *Süryani Mihail Vekayinamesi*, s. 47.

⁵⁰ "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle" (Trans.A.S.Tritton), *Journal of the Asiatic Society*, (January; 1933), (ss.69-101), s. 74. Nitekim Anonim Süryani Vekayinamesi'nde bulunan diğer bir kayıta Gümüştegin için İbn-i Danişmend denilmektedir. (The First and Second Crusades....., s.75)

⁵¹ Chartres, a.g.e., s. 134- 135.

Danişmend oğlu Gümüştegin, Malatya'yı aldıktan bir müddet sonra Sivas'ta öldü.⁵² Danişmend oğlunun Kılıçarslan ile arasının açılmasında Bohemond'u tekrar Malatya'ya getirip burada yüz bin dinar fidye karşılığında serbest bırakması da etkili oldu.⁵³

Abu'l-Farac, Gümüştegin'in ölümü için bir yerde "Danişmend Bey, 1105 yılında Sivas'ta öldü" şeklinde bir bilgi verirken, aynı kaydın devamında "Danişmend oğlunun ölümü üzerine Kılıçarslan, 1106 yılında Danişmend oğullarının elindeki Malatya'yı ele geçirdi"⁵⁴ bilgisini vermesi, Gümüştegin'e aynı kaynak içinde bazen Danişmend oğlu yerine Danişmend Bey de denildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Urfalı Mateos Vekaynamesi'nde de bu yönde "1104 yılında Rum memleketlerinin büyük emîri Danişman öldü"⁵⁵ kaydı yer almaktadır. Bu karışıklığa sebep, Danişmendli beylerinin bütünü için de sadece Danişmend Bey ya da Emîr Danişmend şeklinde isim verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Emîr Gazi (Melik Gazi) (1104-1134)

Gümüştegin vefat ettiği zaman geriye bölünmüş bir devlet bırakmıştı. Emîr Gazi, Gümüştegin'in büyük oğlu idi.⁵⁶ Sivas ve civarında bu oğlu Emîr Gazi, Malatya ve Suriye arazisinde ise küçük oğlu Sungur kalmıştı. Sungur, küçük yaşta ve tecrübesiz olduğu için kendi topraklarını koruyamadı. Malatya toprakları 1106 yılında I. Kılıçarslan tarafından ele geçirildi.⁵⁷ Emîr Gazi, Danişmendli Emâreti'nin bütün gücünü kendinde topladı.⁵⁸ Emîr Gazi ile Melik Gazi aynı tarihî şahsiyettir ve Emîr Gazi, 1134 tarihinde Sivas'ta ölünceye kadar Danişmendli Emâreti'nin başında kalmıştır.⁵⁹ H. 552 tarihli Niksar Kitabesi'nde yer alan Danişmendli silsilesinde "Yağbasan b. Melik Gazi b. Melik Danişmend" şeklinde bir şecere yer alması⁶⁰, Emîr Gazi'ye aynı zamanda Melik Gazi, Gümüştegin'e de Melik Danişmend denildiğini ortaya koymaktadır.⁶¹

Danişmend Emîr Gazi, başa geçtiğinde bütün kardeşlerini öldürttü ve Danişmendli iktidarını kendi elinde topladı.⁶² I. Kılıçarslan'ın ölümü ardından da

⁵² *Süryani Mihail Vekaynamesi*, s. 51, 53.

⁵³ *Süryani Mihail Vekaynamesi*, s.48; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, s. 31-32.

⁵⁴ *Abu'l-Farac*, II, s. 345.

⁵⁵ *Urfalı Mateos Vekaynamesi*, s. 225. Bu kayıta Urfalı Mateos'un Gümüştegin için "Rum memleketlerinin Ermeni asıllı büyük emîri Danişman" tabirini kullanması (Aynı Yer.), Mateos'un Gümüştegin'e ve Danişmendlilere bakışını ifade etmektedir. Urfalı Mateos aynı kaydın devamında "Hristiyanlar ölümü ardından onun için büyük matem tuttular." ifadesi ile Gümüştegin'i Hristiyanlık inancına yaklaştırmış ve bu ifadeler, onun dinî tutuculuğunu da ortaya koyar.

⁵⁶ "The First and Second Crusades..." , s. 99; *Urfalı Mateos Vekaynamesi*, s. 225; *Abu'l-Farac*, II, 345.

⁵⁷ Runciman , *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 89-90.

⁵⁸ *Urfalı Mateos Vekaynamesi*, s. 225.

⁵⁹ Edhem, *a.g.e.*, s. 220-223.

⁶⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 59.

⁶¹ Emîr Gazi'nin Gümüştegin'in oğlu olduğu, Nizamüddîn Yağbasan'ın babasına hem Melik Gazi, hem de Emîr Gazi denildiği yukarıda verdiğimiz bir kitabede kayıtlı olmasına karşılık, Halil Edhem'in Gümüştegin'in ölümü üzerine geçen Emîr Gazi'nin onun oğlu olmadığını belirtmesi (Edhem, *a.g.m.*, s.463-464.) Urfalı Mateos'un vekaynamesine (s. 225) ve Abu'l-Farac'a (C. II, s. 345) ters düşmektedir.

⁶² *Urfalı Mateos Vekaynamesi*, s. 225

Şahinşah'ı Selçuklu sultanı ilan etti.⁶³ Bu derecede gösterdiği siyasi gücü, Emîr Gazi'nin daha da tanınmasına yol açmıştır. Bu sebeple Emir Gazi zamanına gelindiğinde Danişmendli tarihi şahsiyetleri daha kesin bir şekildi ayırt edilmeye başlamaktadır.

Emîr Gazi, 1130 yılında Gümüştegin'in oğlu olarak onun esir ettiği I. Bohemond'un oğlu II. Bohemond'u Kilikya bölgesinde kısırtıp öldürdü ve kafasını Abbasi halifesine gönderdi.⁶⁴

Emîr Gazi, 1134 yılında Sivas'ta öldüğünde, Abbasi halifesinin ve Irak Selçuklu sultanının elçileri getirdikleri saltanat menşurlarını kendisine takdim etmek için kapısı önünde bekliyorlardı. Şöhreti, bu derecede yayılmıştı. Fakat hastalığı, Irak'tan gelen bu saltanat menşurlarını görmesine engel oldu.⁶⁵

Emîr Gazi'nin ölümü ardından Danişmendli Devleti, siyasî alanda bir duraklamaya girdi ve Anadolu'da Danişmendli Devleti'nin gerilemesi ile ortaya çıkan boşluğu, Türkiye Selçukluları doldurmaya başladı.

Sonuç olarak, Danişmendli Emeti İbn-i Taylu Danişmend Ahmed Gazi tarafından Malazgirt Savaşı'nı müteakip Sivas, Niksar ve Amasya bölgelerinde kuruldu. Danişmend Ahmed Gazi, Alparslan'ın hem bir komutanı idi. Hem de saltanat öğreticiliği yapıyordu. Bu sebeple ona Danişmend unvanı verilmişti. Danişmend Ahmed Gazi'nin Haçlı kaynaklarında geçen Melik Danişmend Gümüştegin ile karıştırılması, Gümüştegin ile Danişmend Ahmed Gazi'nin aynı şahsiyet gibi görülmesine sebep olmuştur. Halbuki Gümüştegin'in faaliyetleri Haçlı seferleri süreci ile ilgilidir ve bu süreçten daha önce Danişmend Ahmed Gazi bir savaşta şehit olmuş ve Niksar'da defnedilmiştir. Aynı şekilde Melik Gazi ile Gümüştegin'in de aynı şahsiyet gibi gösterilmesi Yağıbasan'ın babasının Gümüştegin gibi anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Gümüştegin Gazi, Danişmend Gazi'nin oğludur. Onun oğlu ise 1105'te yerine geçen Melik Gazi unvanına da sahip olan Emir Gazi'dir

⁶³ *Süryani Mihail Vekayinamesi*, s. 54.

⁶⁴ *Süryani Mihail Vekayinamesi*, s. 92; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, II*, 50.

⁶⁵ "The First and Second Crusades...", s. 99; Turan, *a.g.e.*, s. 172.

Kaynaklar

- *Abû'l-Farac Tarihi, II*, (Türkçe Trc. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1950.
- Ahmed Tevhîd, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul H.1321.
- Amasyalı Hüseyin, *Amasya Tarihi*, C.II, İstanbul 1332.
- Anonim Süryani Vekayinamesi, “The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle” (Trans.A.S.Tritton), *Journal of the Asiatic Society*, (January; 1933), (ss.69-101).
- Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi*, (Türkçe Trc. Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1992.
- Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005.
- Demirkent, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995.
- Fulcher Of Chartres, *A History of the Expedition to Jarusalem*, (1095-1127), (Trans.Rita Ryan), Tennessee, 1969.
- Halil, “Melik Gazi, Anadolu'da İslâmî Kitabeler I”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, İstanbul H.1331, C.VI, (ss.449-467).
- _____, *Düvel-i İslamiyye*, İstanbul H.1345.
- İbni Erdeşir El-Esterabâdî, *Bezm ü Rezm*, (Nşr. Fuad Köprülü), İstanbul 1928.
- İbn-İ Şihna, *Tarih-i Haleb*, (Nşr. E. Serkis), Beyrut 1909.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi' -Târîh*, C.X, Beyrut 19666.
- Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990.
- Köymen, “Selçuklu Ordusu”, *Belleten*, CCII, Ankara 1988.
- _____, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963.
- Melikoff, *La Geste de Melik Danişmend*, Tome 1, Paris 1960.
- Merçil, “Türkiye Selçukluları”, *Türkler*, C.VI, Ankara 2002, (ss. 503-528.9
- Özaydın, Abdülkerim, “Danişmend Gazi”, *İ.A.(DİA)*, C.VIII, İstanbul 1993, (ss.467-469).
- Reşideddin, *Selçuklular Kısmı*, II, (Nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960.
- Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I, (Türkçe Trc. Fikret Işıltan), III. Baskı, Ankara 1998.
- Sümer – Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1971.
- *Süryani Mihail Vekayinamesi* , II. Kısım, Basılmamış Nüsha, (Türkçe Trc. Hrant Andreasyan).
- Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, II. Baskı, İstanbul 1984.
- *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, (Türkçe Trc. Hrant D. Andreasyan), II. Baskı, Ankara 1987.
- Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, İstanbul H.1345.
- Vryonis, *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*, Malibu, 1981.
- _____, *The Decline of Medieval Hellenizm in Asia Minor and The Process of Islamization from The Eleventh through The Fifteenth Century*, Berkeley, Los Angeles, London, 1971.
- Wittek, “Rum Sultanı”, (Türkçe TRc. Mualla Süerdem), *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1971.
- Yılmaz, “Danişmendliler”, *Türkler*, C.VI, Ankara 2002, (ss. 430-451).